

A szeretet közvetítői szerepe Kierkegaard-nál Ábrahám történetének lehetséges olvasata a *Der Liebe Tun* felől

PALLÓS ÁRON

Tanulmányomban Kierkegaard filozófiájában vizsgálom hit és etika illetékességi körének egymáshoz való viszonyát, különös tekintettel a szeretetről való elmélkedéseire. Egy kézenfekvőnek tűnő olvasat szerint a szerző nemcsak leválasztja az etikát a hitről, hanem ellentétbe is állítja őket. Tanulmányom menetét illetően, először megpróbálom körüljárni az elválasztás okát, és érvelek annak helyénvalósága mellett, majd Kierkegaard szeretetről szóló gondolatai alapján megpróbálom összekapcsolni hit és etika körét. Az említett területek közti összefüggésekre nagy hangsúlyt kívánok fektetni, célom pedig rávilágítani arra, hogy hit és etika elválasztása jóval árnyaltabb, mint amilyenek elsőre tűnik.

Források

Vizsgálódásom gerincét két mű összevetése adja. Kierkegaard 1843-ban Johannes de Silentio álneven publikálta *Félelem és reszketés* című művét, amely a fenti két fogalom körének viszonyát fejt ki, felvázolva a paradoxont, amely Izsák feláldozásának két lehetséges olvasatában rejlik.

Az általam felhasznált másik kötet 1847-ben, dán nyelven jelent meg először. A könyv azóta sem olvasható magyarul, így a szöveg egy német nyelvű kiadása, a *Der Liebe Tun* állt rendelkezésemre, amelynek címét *A szeretet tevékenységének* fordíthatjuk. Főként e mű második részének *Liebe glaubt alles – und wird doch niemals betrogen*¹ című fejezetét vetem össze a *Félelem és reszketés*ben foglaltakkal.

Felmerülhet a kérdés, miért éppen ezekre a forrásokra esett a választásom. Leginkább e két szöveg taglalja mindazt, ami Kierkegaard-nál a szóban forgó három terület – hit, etika és szeretet – vizsgálatához tartozik: elsősorban e szövegek alapján tűnik felmutathatónak hit és etika egymáshoz való árnyalt viszonya, épp a szeretet fogalmának közvetítése által. Továbbá úgy vélem, a megjelenésük közt eltelt négy év is lehetőséget ad arra, hogy a *Der Liebe Tun* tükrében felülvizsgáljam a *Félelem és reszketés* egy korábbi olvasatát.

---

¹ A szeretet mindent hisz – mégsem csalatik meg sosem. (Ford. Pallós Áron.)

Fogalom meghatározás

Kierkegaard-nál az etika mindig a normáknak mint egyfajta általános szabályrendszernek való megfelelésre utal, amit a szerző a következőképpen ír le: „Az etikum mint olyan általános, és mint általános, mindenkire érvényes, ami másrésztől úgy is kifejezhető, hogy minden pillanatban érvényes.”² A hitet ezzel ellentétben Johannes de Silentio olyan beállítódásként aposztrofálja, amely által „az egyes mint egyes abszolút módon viszonyul az abszolúthoz”,³ vagyis Istenhez. A hit Kierkegaard általi meghatározását a gondolatmenet kibontása során később ki kell még egészíteni.

Ami pedig a szeretet fogalmát illeti, az elbeszélő már a *Félelem és reszketés*ben így fogalmaz: „Meggyőződése, hogy Isten szeretet [..].”⁴ Ez a gondolat további helyeken is felbukkan, például amikor felteszi a kérdést:

Nem az lenne mégis a legjobb, ha megállnánk a hitnél? Nem megbotránkoztató, hogy mindenki tovább akar lépni? Ha nem akarunk megállni a szeretetnél, márpedig manapság ezt hirdetik mindenféle módon, hova jutunk akkor? Földhözragadt okoskodáshoz, kicsinyes számításhoz, száználmassághoz és nyomorúsághoz, mindahhoz tehát, ami kétségessé teszi az ember isteni eredetét.⁵

Úgy gondolom, a fenti idézet alapján megállapítható, hogy az Istenbe vetett hit egyben a szeretetbe vetett hitet, a szeretet nélkülözhetetlenségének elismerését is jelenti. Ugyan ezek az elbeszélő gondolatai, úgy vélem, a fenti megállapítás, miszerint Isten szeretet, Ábrahám belátásának is bizonyul.

Izsák meghiúsult feláldozása

A gondolatmenet alapja Izsák feláldozásának ószövetségi története, amely a *Teremtés könyve* 22,1-12-ben olvasható: az Úr arra kéri Ábrahámot, áldozza fel egyszülött fiát, Izsákot, az ígéret gyermekét. Ő rászánja magát, hogy végrehajtsa a kérést, de az utolsó pillanatban, amikor már a kést is felemelte, az Úr angyala közbeszól és megakadályozza Izsák feláldozását.

A paradox, avagy Ábrahám tettének két lehetséges olvasata

A következőkben az Ábrahám végül meghiúsult tettének vonatkozásaiban rejülő ellentmondást járom körül, amely a *Félelem és reszketés* gerincét adja. A probléma nem más,

---

² Kierkegaard: *Félelem és reszketés*, 91.

³ Uo., 121.

⁴ Uo., 52. (Erről könnyen eszünkbe juthat János első levele, amikor is a 4, 8-ban ezt írja: „Aki nem szeret nem ismeri Istent, mert Isten a szeretet.” – Magyar Bibliatársulat Újfordítású bibliája [2014.])

⁵ Uo., 59.

minthogy egyazon tett két különböző – az etikai, illetve a hit stádiuma felőli – aspektusból nézve merőben más színben tűnik fel.

Etikai nézőpontból Ábrahám gyilkosságot készül elkövetni, a hit felől azonban áldozatot kíván hozni Istennek. Nem kisebb áldozatról van itt szó, mint Izsákról, az ígéret gyermekéről. Kierkegaard mindezt a következőképpen fogalmazza meg: „Az etikai kifejtése Ábrahám tettének az, hogy Izsákot meg akarta ölni, a hitbeli pedig az, hogy Izsákot föl akarta áldozni, de éppen ebben az ellentmondásban rejlik a szorongás.”⁶ Ezt az ellentmondást a szöveg több pontján paradoxonnak, illetve abszurdnak nevezi.⁷ A két aspektus közti éles ellentét épp elég apropót ad Kierkegaard-nak hit és etika elválasztására.

A hit meghatározásának kiegészítése

Ahogy korábban említettem, a hit meghatározását ki kell még egészítenem. E lépéshez a *Félelem és reszketés* egy újabb szövegrészletét hívom segítségül:

De mit tett Ábrahám? [...] Hitte, hogy Isten nem kívánja tőle Izsákot, s közben mégis kész volt feláldozni őt, amikor Isten ezt kívánja. Az abszurd erejénél fogva hitte, mert szó sem lehetett emberi számításról, és mégis abszurd volt, hogy Isten, aki ezt követeli tőle, a következő pillanatban visszavonhatja a követelését, [...] és még abban a pillanatban is, amikor a kés megvillant, hitte – hogy Isten nem kívánja tőle Izsákot.⁸

A korábbi meghatározást tehát azzal kell kiegészíteni, hogy a hit kierkegaard-i értelemben reményt is jelent, méghozzá Ábrahám abbéli reményét, hogy Isten mégsem kívánja tőle Izsákot, és valamilyen módon meg fogja akadályozni a fiú megölését, így végül az etikum sem szenved csorbát. Ez a reményt pedig az Isten szeretetébe vetett hit élteti. Ahogy John Lippitt írja: „Ábrahám reménye nem más, mint Isten rendíthetetlen [*steadfast*] szeretetének reménye.”⁹ Ezt a megállapítást tanulmányom szempontjából döntő fontosságúnak tartom.

Érvek az elválasztás mellett és ellen

Johannes de Silentio jogosan választja le az etikát a hitről, a különbséget mégis sokkal árnyaltabbnak látom – már csak a később keletkezett *Der Liebe Tun* tükrében is –, mint azt a szöveg első benyomásra sugallja.

Kierkegaard a következő szöveghelyen szemléletesen fogalmazza meg, miért is helyénvaló és indokolt hit és etika illetékességi körének elválasztása: „A hit ezzel szemben az a paradoxon, hogy a bensőségesség magasabb rendű, mint a külsőleges.”¹⁰ Ebből következik,

---

⁶ Uo., 45.

⁷ Uo., 51.

⁸ Uo., 55–56.

⁹ Lippitt: *Learning to hope...*, 128. „Abraham’s hope is hope in the steadfast love of God.” (Ford. Pallós Áron.)

¹⁰ Kierkegaard: *Félelem és reszketés*, 119.

hogy a hit nem egy általános logikai normarendszernek akar megfelelni, hanem belülről fakad, ekképpen alig kommunikálható a külvilág felé, mint arra Kierkegaard is több ízben utal: „Ábrahám bármelyik pillanatban meggondolhatja magát, és az egészet kísértésnek tekintheti, és meg is bánhatja és akkor tudna beszélni, akkor mindenki megértené – de akkor már nem Ábrahám többé.”¹¹

Az elválasztását tehát az indokolja, hogy meg kell különböztetnünk az Istenbe mint szeretetbe vetett hit általi belső beállítódást a külsődlegesnek való, érdekvezérelt megfelelés szándékától.

Az elválasztást jól szemlélteti a „hit lovagja” és a „tragikus hős” kierkegaard-i megkülönböztetése is.¹² A hit lovagja Ábrahám, míg a tragikus hősre a szerző több mitológiai példát is hoz. Megemlíteném közülük Agamemnónt, Mükéné királyát, aki a görög hadakat Trója ellen vezette. Ábrahám nem az általánosnak megfelelően cselekszik, és nem is érti meg őt az általános, szemben Agamemnónnal, kinek története a következő: fel akarja áldozni lányát, Iphigeneiát, hogy a görög hadak jó szelet kapjanak Trója felé, így öccse, Menelaosz visszaszerezze feleségét, szép Helénát a becsületével együtt. Agamemnón áldozata, még ha kifogásolható is, beilleszthető egy logikai rendbe. Kierkegaard a különbség lényegét így fogalmazza meg: „A tragikus hős lemond önmagáról, hogy kifejezhesse az általánost, a hit lovagja pedig lemond az általánosról, hogy egyes lehessen.”¹³

De vajon kibékíthetetlen ellentét feszül-e hit és etika között? A következő példában mintha maga Kierkegaard sem ezt sugallná: „A férfi is azt akarja, hogy asszonya hagyja el apját és anyját; de ha azt tekintené a nő rendkívüli szerelme bizonyítékának, hogy az ő kedvéért szüleinek hanyag és kelletlen leánya lett, akkor ostobább lenne a legostobább kölyöknél is.”¹⁴ E sorok rímelnék Izsák feláldozásának történetére: ha Isten azt várná Ábrahámtól, hogy mondjon nemet a fiára és áldozza fel őt, éppen olyan volna, mint a fenti példában a férj. Itt lép azonban közbe a hit, Ábrahám abba vetett hite, hogy Isten nem, illetve mégsem kívánhatja, hogy áldozza fel érte Izsákot, így végül nem kerül szembe az etikával sem.

C. Stephan Evans szintén úgy véli, Isten szempontjából nem elhanyagolható, hogy az Úr nem kívánja Ábrahámtól Izsák feláldozását: „Isten szemszögéből az is releváns lehet, hogy ő valójában nem akarja, hogy Ábrahám véghez vigye a tettet, csak azt várja tőle, hogy megmutassa arra való hajlandóságát.”¹⁵

---

¹¹ Uo., 204.

¹² Uo., 137.

¹³ Uo., 131.

¹⁴ Uo., 127.

¹⁵ Evans: Can an admirer of..., 69. „From the point of view of God, it may also be relevant that God does not in fact intend Abraham to perform the act, but only to show his willingness to do so.” (Ford. Pallós Áron.)

Etika és szeretet viszonya

Miután láttuk, miként fonódik össze Istenben hit és szeretet, miben áll külső (etika) és belső (hit, szeretet) ellentéte, a következő lépésben megvilágítom etika és szeretet viszonyát, amihez egy egyszerű példát hívok segítségül.

Kétféle okból mondhatom, hogy nem követek el egy bűncselekményt: vagy azért, mert félek összetűzésbe kerülni a törvénnyel mint általánossal, vagy pedig azért, mert lelkiismeretem nem engedi. Azonban bármelyik tart is vissza, egyik esetben sem követem el. Eszerint nem mond ellent egymásnak etika és szeretet, sőt az etika is a szeretetnek megfelelő viselkedést várja el, ám kérdés, hogy a külső vagy a belső intőszóra hallgatok-e.

A fentiek rávilágítanak, hogy hit és etika illetékességi körének elválasztását már a *Der Liebe Tun* vizsgálata előtt is nagyban árnyalja az a megfigyelés, miszerint mindkét területhez szorosan kapcsolódik a szeretet, amely egyfajta közvetítői szerepet tölt be hit és etika között.

Az etikum felfüggesztésének veszélyei

„Létezik-e az etikum teleologikus felfüggesztése?” – erre a kérdésre Kierkegaard igenlő választ ad.¹⁶

Meglátásom szerint ennek azonban komoly veszélyei vannak. Joggal kérdezhetnénk, hogy az etikum felfüggesztése kapcsán ugyan mi a különbség Ábrahám áldozata és a vallási fanatizmus azon fajtái közt, amelyek gyilkosságot várnak el híveiktől. Mégis úgy gondolom, Ábrahám és a vallási fanatikusok között több szempontból is különbséget kell tenni.

Elsőként a megértés kérdését vizsgálom. A gyilkosságot elkövető vallási fanatikusokat általában egy logikai rendszerbe beilleszthető cél – például túlvilági jutalom – vezérli. Ábrahámot azonban nem csábítja ilyesmi, áldozatának nincsen célja, mert ahogy Kierkegaard írja: „Ábrahám éppen ebben az életben hitt.”¹⁷

Ez rávezet a következő okra, Ábrahám hite ugyanis abban áll, hogy az utolsó pillanatban mégsem kell majd feláldoznia Izsákot: a gyilkosságot elkövető fundamentalisták esetében hiányzik a paradoxon, ami Ábrahám áldozatában így mutatkozik meg: „még abban a pillanatban is, amikor a kés megvillant, hitte – hogy Isten nem kívánja tőle Izsákot.”¹⁸

Továbbá az is lényeges különbség, hogy azt, amire Ábrahám készül, épp a szeretet teszi áldozattá, hiszen épp azért esik nehezebbre felemelni a kést, mert mindennél jobban szereti Izsákot.

Ha tehát Ábrahám vallási fundamentalistának tekinthető, az ő fanatizmusa abban áll, hogy hiszi, végül mégsem kell majd eszerint cselekednie. Tettének paradox mivolta miatt tehát rendkívül nehéz kérdéssel állunk szemben.

¹⁶ Kierkegaard: Félelem és reszketés, 91–115.

¹⁷ Uo., 31.

¹⁸ Uo., 56.

Áttérés a *Der Liebe Tunra*

Röviden összefoglalva az eddigieket: ha Isten valóban szeretet, nem követelhet olyat, ami az etika ellen szól, mivel az etika is a szeretetnek megfelelő viselkedésen alapszik, csak éppen nem a belső, hanem a külső megnyilvánulásra helyezi a hangsúlyt. Ez utóbbi, külső megnyilvánulással áll szemben Ábrahám határozottsága, akinek „egész hívő léte a belsőnek a külsővel szembeni abszolút prioritásának igazságán, ezen kierkegaard-i axiómán nyugszik.”¹⁹ E ponton érdemes áttérni a *Der Liebe Tunra*, vizsgálódásom törzsét képező másik szövegre.

Ugyan a szeretet tárgyalása már az eddigi gondolatmenetből sem maradhatott ki, most ezt teszem vizsgálódásom fő tárgyává. Mivel jelen szöveg későbbi a *Félelem és reszketés*nél, figyelni kell arra is, vajon felülírnak vagy módosítanak-e az itt megjelenő gondolatok korábbi téziseket.

A *Der Liebe Tunban* Kierkegaard a szeretet több fajtáját is megkülönbözteti, amelyek közül én a szövegben „Barmherzigkeit”²⁰-ként szereplő felebaráti szeretettel mint az egyik legáltalánosabb és leggyakrabban előforduló fajtaival foglalkozom.

Prokk Balázs egy tanulmányában, épp a *Der Liebe Tun* kapcsán megállapítja, hogy „Kierkegaard elemzésében a keresztényi szeretet önmegtagadáson alapuló önzetlenség.”²¹ Ez megfelel a korábbiaknak, miszerint a belső meggyőződés és az abból való cselekvés magasabb rendű a külsődlegesnek való megfelelésnél, amely sosem mentes az önzéstől.

Boros Gábor pedig ugyancsak a *Der Liebe Tun* t illetően így fogalmaz: „A kierkegaard-i szeretetkoncepciót azonban már nem az előnyben részesítésen alapuló szeretet irányítja, hanem az, amely éppenséggel elutasít minden előnyt.”²² Említ továbbá egy Kierkegaard által az első rész elé illesztett imát, és felhívja a figyelmet annak utolsó soraira, amelyeket így fordít: „az égben ugyanis úgy néz ki, hogy semmilyen cselekedet nem találhat tetszésre, ha nem a szeretet cselekedete: őszinte az önmegtagadásban, a szeretet szükséglete, s épp ennyiben lemond az érdemesség bármilyen tekintetbe vételéről.”²³ Itt tehát Kierkegaard ismét azt sugallja, hogy Isten – akire az ég utal – valóban összetartozik a szeretettel. Ez a gondolat tehát a *Der Liebe Tunban* is nagy hangsúllyal bír.

A Die Liebe glaubt alles – und wird doch niemals betrogen című fejezet

Most pedig megvizsgálom a műnek a *Liebe glaubt alles – und wird doch niemals betrogen* című fejezetét, amelyet tehát úgy fordítottam, hogy „A szeretet mindent hisz – mégsem csalatik meg sosem”. A *Félelem és reszketés*hez hasonlóan Kierkegaard itt is egy bibliai

¹⁹ Czakó: Hit és egzisztencia, 57.

²⁰ Kierkegaard, *Der Liebe Tun*, 347.

²¹ Prokk: „Életre váltani a halált”, 14.

²² Boros: A tevékeny szeretet Kierkegaardja, 5.

²⁶ Uo., 6.

idézettel nyit, méghozzá Szent Pál híres szeretet-szövegéből indul ki, amely a korinthusiakhoz írt első levelében, a 13,13-ban olvasható: „Most azért megmarad a hit, a remény, a szeretet, e három; ezek közül pedig a legnagyobb a szeretet.”²⁴

Érdemes megfigyelni, miként is alakulnak itt a fogalmak a *Félelem és reszketés*ben foglaltakhoz képest. A *Félelem és reszketés*ben a hit áll az emberi egzisztencia csúcsán, míg a fenti idézetben Pál a szeretetet helyezi piederstálra. A páli sorokra Kierkegaard mégis egyetértően reagál: „[a szeretet] ezért valóban az alapja is minden dolognak, minden dolog előtt áll, és megmarad, mikor már minden más megszűnt.”²⁵

Nem gondolom, hogy Kierkegaard ellenmondásba kerülne önmagával, a fentiek inkább hit és szeretet megbonthatatlan egységére utalnak, ezért tűnhet úgy, mintha Kierkegaard nem képviselné következetesen az általa még a *Félelem és reszketés*ben felállított fogalmi hierarchiát, amelynek csúcsára a hitet helyezte.

Ez ismételtén arra enged következtetni, hogy a szeretetnek alapvetőnek kell lennie („der Grund aller Dinge”²⁶), amelyre a hit épülhet. Ennek nyomán keresztény hit nem létezhet szeretet nélkül, sőt Ábrahám hitét is a szeretet, az Isten ember iránti szeretetének a reménye táplálja, pontosan az abba vetett hit, hogy a gyilkossági kísérlet ekképpen meg fog hiúsulni.

A szeretet fő tulajdonsága tehát az, hogy mindent hisz, ezáltal Kierkegaard megtartja hit és szeretet egységét. A folytatásból megtudjuk, hogy: „A gyanakvás [Mißtrauen] tehát egyáltalán nem hisz semmiben, épp az ellenkezőjét teszi annak, amit a szeretet.”²⁷ Meglepő, hogy a gyanakvás ellentétéként itt a szeretet jelenik meg, noha a legkézenfekvőbb talán az volna, ha a hitet és a reményt tekintenénk annak. Ebből a relációból azonban ismét kirajzolódik egyfajta egyenlőség a szeretet és a gyanakvás látszólagos ellentétét képező hit és remény között. Ami mindennek értelem felőli, ily módon filozófiai szempontból nagyon is releváns aspektusát illeti, Kierkegaard azt írja:

a gyanakvás egyfajta, a hitetlenség erejébe vetett tudásból – ami a gyanakvó fejében lakik – bezárkózik, azt fogadja el és hiszi, amit ez a tudás magába foglal, elfogad és hisz, míg az ember egyazon tudásból, a hit erejével épp az ellenkezőjét tudja magába zárni, átvenni és hinni.²⁸

Ebből az is következik, hogy a hitet hagyományos módon nem lehet, de nem is kell érteni, „mert a hit éppen ott kezdődik, ahol a gondolkodás megszűnik.”²⁹

A szeretet ugyancsak nem szorul értelmi belátásra. Nem más, mint egyfajta emberi jóérzésből következő lelki beállítódás, ami kívül és a kierkegaard-i vagy éppen keresztény értelemben felül is áll az értelmen. Egy szeretetteljes ember ugyanis nem azért tesz jót, mert

²⁴ Magyar Bibliatársulat Újfordítású bibliája (2014.)

²⁵ Kierkegaard: Der Liebe Tun, 250. „[...] sie ist ja deshalb auch der Grund aller Dinge, ist vor allen Dingen und bleibt, wenn alles andere aufgehört hat.” (Ford. Pallós Áron.)

²⁶ Uo.

²⁷ Uo., 251. „Also Mißtrauen glaubt überhaupts nichts, es tut gerade das Gegenteil dessen, was die Liebe tut.” (Ford. Pallós Áron.)

²⁸ Uo., 252. „das Mißtrauen aus einem Wissen in Kraft des Unglaubens, der in dem Mißtrauischen wohnt, schließt, annimmt und glaubt was es schließt, annimmt und glaubt, während man aus demselben Wissen, in Kraft des Glaubens gerade das Gegenteil schließen, annehmen und glauben kann.” (Ford. Pallós Áron.)

²⁹ Kierkegaard: Félelem és reszketés, 90.

meg akar felelni az általánosnak, és egy értelmi aktus révén saját érdekeit tartja szem előtt, hanem belső meggyőződése, lelkiismerete vezérli.

Ha pedig Isten szeretet, akkor az embertársak iránti önzetlen szeretetnek el kell hozzá vezetnie, függetlenül attól, hisz-e benne az illető. Mintha Kierkegaard már a *Félelem és reszketés*ben is egyfajta plusznak tartaná a hitet, amikor Ábrahám Mórija hegye felé vezető útjáról a következőt írja: „még mindig bevallhatja, hogy hiányzik a bátorsága, és ha Isten el akarja venni Izsákot, hát vegye el maga. Meggyőződésem, hogy az ilyen ember nem veszett el, hogy üdvözülhet, mint mindenki más, bár földi életében nem lesz boldog.”³⁰ Vagyis Isten a hitet nem, csak a szeretetet várhatja el az embertől.

John Lippitt a mű 1949-es angol nyelvű kiadását, a *Works of Love*-ot idézve megállapítja: „A gyanakvás azt fogja mondani: Minden elveszett! Isten egy »csaló«! De a szeretet látni fogja Isten látszólagos »rosszaságát«, a »próbát« mint pusztát »látszatot«. A szeretet, mint mondtuk, tudja mindazt, amit a tapasztalat is tud – mégis bízik.”³¹ Vagyis itt az Istenbe vetett bizalom áll szemben a gyanakvással.

Összegzés

Mindazon árnyaltság, amit hit és etika illetékességi körének elválasztása kapcsán megállapítottam, úgy gondolom, már a *Félelem és reszketés* egy mélyebb olvasatából is kitűnik, azonban a *Der Liebe Tun*ban foglaltak megerősítik mindezt, az árnyaltság pedig épp a szeretet közvetítői szerepe által jön létre.

Mert miben is áll Ábrahám hite? Ugyan készül feláldozni gyermekét: „még abban a pillanatban is, amikor a kés megvillant, hitte – hogy Isten nem kívánja tőle Izsákot.”³² Hite nem más, mint az Izsák megmenekülésébe vetett remény. A végsőkéig hiszi, hogy Isten nem, pontosabban mégsem kívánja tőle a gyilkosság elkövetését, ami szemben állna az etikával, de ami ennél sokkal súlyosabb: a szeretettel is.

Ez csak úgy lehetséges, ha Ábrahám is hiszi, hogy „Isten szeretet.”³³ Hite akkor nyer igazolást, mikor a Teremtés könyve 22,11-ben az Úr angyala közbeszól, és megakadályozza Izsák feláldozását.

Bibliográfia

Boros Gábor: [A tevékeny szeretet Kierkegaardja](#). = Laokoón 9. (2017), 5–6.

---

³⁰ Uo., 48.

³¹ Lippitt: Learning to hope, 132–133. „Mistrust will say: “All is lost! God is a deceiver!” But love will see God’s apparent “badness,” the “test,” as mere “appearance”. Love, we are told, knows all that experience knows – and yet trusts.” (Ford. Pallós Áron.)

³² Kierkegaard: *Félelem és reszketés*, 56.

³³ Uo., 52.

- Czakó István: Hit és egzisztencia. Tanulmány Søren Kierkegaard hitfelfogásáról. Budapest: L'Harmattan, 2001.
- Evans, C. Stephan: Can an admirer of silentio's Abraham consistently believe that child sacrifice is forbidden? = Conway, Daniel. (Ed.): Kierkegaard's Fear and trembling. A Critical Guide. Cambridge: Cambridge University Press, 2015, 61–78.
- Kierkegaard, Søren: Der Liebe Tun. Etliche christliche Erwägungen in Form von Reden. Zweite Folge. Ford. Hayo Gerdes. München: Gütersloher Verlagshaus, 1998.
- Kierkegaard, Søren: Félelem és reszketés. Ford. Rácz Péter. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1986.
- Lippitt, John: Learning to hope: the role of hope in Fear and Trembling = Conway, Daniel (Ed.): Kierkegaard's Fear and trembling. A Critical Guide. Cambridge: Cambridge University Press, 2015, 122–141.
- Prokk Balázs: [„Életre váltani a halált” – Kierkegaard szeretet-filozófiái](#). = Laokoón 9. (2017), 14.